

Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936—1939.

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIĆ
Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb

Pobunom generala 17/18. u srpnju 1936, između ostalog, prestala je postojati jedinstvena oružana sila Španjolske Republike. Vojne jedinice su se opredjeljivale za Republiku ili za pobunu, oficirski se kadar u visokom postotku opredijelio za pobunjenike. Stoga je najistaknutiji problem Republike bio organizacija obrane teritorija koji je ostao pod njenom kontrolom.¹ To je u prvom redu značilo vojnu konsolidaciju snaga vjernih Republici i njihovo opremanje naoružanjem. U tom vrlo složenom procesu rekonstituiranja vojne sile značajno su mjesto imale jedinice stranačkih milicija (grupe, centurije, kolumne). Formirane na principu samoorganizacije, te jedinice milicije, uz dio vojske koji je ostao vjeran vladi, činile su prvu liniju obrane. O njima je svoje zapažanje ostavio Luigi Longo: »Mnogo entuzijazma, malo sredstava. Milicionerima prvenstveno nedostaje oružje i municija. Odlaze na front u košuljama ili u radnim odijelima: to je 'mono' koji je u prvim tjednima borbe nešto poput uniforme republikanaca.«² Te odrede milicije formirale su političke stranke, sindikati, omladinske i druge asocijacije. Smatra se da je u početku građanskog rata bilo nešto više od šesto tisuća milicionara. Najviše su ih okupili sindikati, Nacionalna konfederacija rada (CNT) — oko 50.000 i Generalna unija radnika (UGT) — oko 30.000; od političkih stranaka najbrojnije su milicije imali Komunistička

¹ O općim okolnostima koje su dovele do pobune, o odnosima u španjolskom društvu, političkim strujama i strankama vrlo zanimljivo govore ova djela i radovi: *Hugh Thomas*, Španjolski građanski rat, 1—2, Rijeka, 1980; *Radivoj Nikolić*, Španski građanski rat 1936—1939. *Španija 1936—1939*. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom građanskom ratu, knjiga prva, Beograd 1971, 35—136; *Vlajko Begović*, Španija i frankizam, Beograd 1977, 123—171; *Alojz Ravbar*, Zakaj je padla španjska republika, Ljubljana 1971; *Trivo Indić*, Građanski rat i rađanje fašizma. Savremena Španija, Beograd 1982, 59—75.

² *Luigi Longo*, Internacionalne brigade u Španjolskoj, Zagreb 1967, 34. Slična, izvanredno zanimljiva svjedočanstva o počecima organiziranja republikanske vojske i obrani Madrida zabilježio je i *Ludwig Renn*, Španski rat, Sarajevo 1959. On je kao profesionalni oficir izvanredno uočavao upravo te probleme, a upoznao ih je na izvorima.

partija Španjolske (PCE) — oko 10.000 i Radnička partija marksističkog ujedinjenja (POUM) — oko 5000. Oko 12.000 prvih milicionara pripadalo je Jurišnoj straži (policija), nekoliko stotina Civilnoj gardi (žandarmerija), bilo je i nekoliko tisuća vojnika, te oko 200 profesionalnih oficira.³ Sve će te formacije prerasti u regularnu narodnu armiju (Ejército popular regular), a u nju će se uključiti i brigade međunarodnih dobrovoljaca slobode. Naše razumijevanje procesa konstituiranja vojne sile Republike i njene obrane u dugom i iscrpljujućem ratu ne bi bilo potpuno bez uvažavanja činjenice da se i u tom segmentu državne i društvene organizacije ne izražava ista dvojnost koja je obilježavala cjelokupni život Republike: »Kao i na vojnom polju tako i na socijalnom, građanskom i administrativnom, stvaraju se isti odnosi između službene organizacije i narodnih organizacija, između već stabiliziranog i improviziranog, između starog i novog«, zapaža i bilježi L. Longo.⁴ Sva idejna i politička opredjeljenja, koja su uvjetovala postojanje više političkih i sindikalnih organizacija u radničkoj klasi, sva složenost političkog mozaika pristalica Republike izražava se i u oružanoj sili. Stoga je jedina čvrsta spona koja je drži u cjelini — svijest o potrebi obrane Republike, likvidacije generalske zavjere i fašističke intervencije. Svi će pobrojani problemi, uz međunarodnu dimenziju odnosa prema Španjolskoj Republici — kontinuirano utjecati na vođenje rata, opterećivati republikansku vojsku i ometati njen razvoj u modernu, homogenu i mobilnu oružanu silu.

Ostaje neosporna činjenica da je dugi i složeni proces građanske revolucije kroz koji je prolazilo španjolsko društvo bio ugrožen i zakočen zavjerom konzervativnih snaga i pobjedom diktature. Kao žrtva te reakcionarne restauracije pala je i demokratska republika i ugušene su nove tendencije u društvenom razvoju koje je omogućavala.

2.

U iscrpljujućem ratu, u neravnopravnom rvanju s unutrašnjom pobunom, uz intervenciju fašističkih država i »nemiješanje« većine ostalih, značajno je mjesto pripalo međunarodnim dobrovoljcima slobode (Voluntarios internacionales de la libertad) koji su se, pretežno u internacionalnim brigadama narodne vojske, borili na strani Republike.⁵ U Španiju su došli da bi svoja demokratska, antifašistička, odnosno revolucionarna opredjeljenja dokazali u praksi. Prvi međunarodni dobrovoljci pridru-

³ Radivoj Nikolić, n. dj., 96.

⁴ L. Longo, n. dj., 36.

⁵ Literatura o međunarodnim dobrovoljcima, koji su se u internacionalnim brigadama borili za stvar Republike, veoma je brojna i raznovrsna, u rasponu od osobnih svjedočenja do znanstveno utemeljenih, a na iscrpnom istraživanju zasnovanih studija i monografija. Autori koji se navode, kao izbor, mogu najbolje pomoći u općem uvidu u predmet: Luigi Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, u bilj. 2 navedeno djelo; Hugh Thomas, *Španjolski građanski rat*, u bilj. 1 navedeno djelo; Vlastko Begović, *Internacionalne brigade Španija 1936—1939*. Zbornik sećanja jugoslovenkih dobrovoljaca u španskom građanskom ratu, knjiga prva, Beograd 1971, 137—218; Ludwig Renn, *Španski rat*, u bilj. 2. navedeno djelo.

žili su se odredima milicije odmah nakon izbijanja pobune i to su bili uglavnom oni ljudi koji su živjeli u Španjolskoj kao politički, odnosno ekonomski emigranti ili su se u njoj zatekli kao pomorci ili kao sudionici Međunarodne radničke olimpijade (Spartakijade), koja je trebalo da započne u Barceloni 25. VII 1936 — kao antifašistički pandan olimpijskim igrama u Berlinu. U Barceloni je među prvima formirana i javila se »Centurija radničke olimpijade«, koja je kasnije u sastavu Durrutijeve anarhističke kolone krenula u pomoć braniteljima Madrida.⁶ Proces formiranja internacionalnih brigada odvija se preplitanjem spontanosti i organizacije, paralelno s procesom stvaranja republikanske vojske. Dok se prve centurije i kolumne⁷ već bore u Kataloniji i Aragonu (»Ernst Thälmann«, »Gastone Sozzi«, »Commune de Paris«, »Columna de 19 Julio«, »Columna Rosselli«, »Columna Giustitia e Liberta«), u kolovozu se u Parizu formira Međunarodni komitet za pomoć španjolskom narodu, zatim Međunarodni sanitetski centar, a potkraj rujna Izvršni komitet Komunističke internacionale donosi odluku o formiranju internacionalnih brigada. U samoj Španjolskoj taj zadatak ostvaruje se u suradnji s KP Španjolske koja stavlja na raspolaganje jednu od baza svog Petog puka — Albacete. Istodobno s organizacijom baze za prihvat dobrovoljaca vode se razgovori s republikanskom vladom da prihvati i legalizira međunarodne jedinice. Delegacija međunarodnih dobrovoljaca s Longom na čelu odlazi predsjedniku Republike, Manuelu Azañi i vlade Franciscu Largu Caballeru da bi dobili odobrenje za formiranje međunarodnih jedinica dobrovoljaca kao integralnog dijela španjolske narodne vojske. Da bi u klici suzbili nepovjerenje, nesuglasice i sumnje Longo bilježi da je u vojnim formacijama međunarodnih dobrovoljaca zabranjena »upotreba svakog znaka, simbola ili značke partije, sindikata ili bilo koje posebne organizacije. Španjolska zastava je službena zastava, jer se borimo za njezinu pobjedu. Privremeno je dopuštena upotreba crvene zastave — bez partijskih natpisa ili simbola — kao simbol međunarodne solidarnosti. Kao posebna oznaka međunarodnih odreda dobrovoljaca usvojena je trokraka zvijezda koja je već u svim zemljama postala simbol Narodnog fronta.«⁸

Internacionalne jedinice dobrovoljaca ulaze u sastav nove regularne vojske koja se formirala na temelju vladinog dekreta od 10. X 1936. Istodobno s formiranjem prvih brigada u sve vojne jedinice uvedena je 16. X dekretom i funkcija »komesara — ratnog delegata« koji je imao zadaću da »stvari vezu između komandanata, komesara, oficira i podoficira legalne vojske, vojnika i milicije«. Funkcija komesara javlja se u revolucionarnim vojskama, zbog potrebe da se političko djelovanje proširi i na vojsku, kako bi se borilo s punom svijješću o političkim ciljevima i poznavala društvena suština vojnog sukoba u kojem se sudjeluje. Istodobno su komesari održavali i podržavali čvrstu vezu između vojske i

⁶ O radničkoj olimpijadi vidi opsežnije: *Alojz Ravbar*, u bilj. 1 n. dj, 589 i *Marko Orešković Krnija*, *Autobiografija*, Zagreb 1976, 288 (komentar Oreškovićevo teksta sastavili su dr Ivan Očak i Jovo Popović).

⁷ Centurije su bile formacije milicije koje po broju boraca odgovaraju četi, a kolumne su se sastojale od tri centurije i bile po snazi ravne bataljonu.

⁸ *L. Longo*, n. dj, 64—65.

naroda. Stoga je prirodno da se komesar pod tim imenom prvi puta javlja u vojsci francuske revolucije, zatim u Pariškoj komuni, pa tek zatim u ruskoj i mađarskoj Crvenoj gardi. Sama činjenica da su u španjolsku regularnu vojsku uvedeni komesari govori o revolucionarnom načinu njena konstituiranja i unutrašnje organizacije. Ne bi se mogla prihvatiti ocjena H. Thomasa kako se »uvođenje tih 'teologa Crvene armije' ili 'crvenih kapelana' (kako su ih nacionalisti zvali) pretvorilo u novu pobedu komunista«. To je jako pojednostavnjen odnos. Ako je pojava političkog oficira-komesara tekovina građanske revolucije — a jest, onda su je samo prihvatile i proleterske revolucije jer su i tu stvarane vojske u kojima je idejna i politička svijest o ciljevima borbe bila važan faktor unutrašnje kohezije. I u Španjolskoj je zbog kontrarevolucionarne suštine generalske pobune i načina na koji se konstituira vojska Republike bila i prirodna i nasušna potreba za političkim oficijom — komesarom.⁹ Brigade međunarodnih dobrovoljaca formirane su također na temelju vladinog dekreta od 22. X 1936.¹⁰ Brigade narodne armije dobivale su imena po redosljedu formiranja, pa se tako dogodilo da je prva internacionalna brigada bila već jedanaesta po redu, što je stvaralo mogućnost fašističkoj propagandi da uveličava i broj međunarodnih brigada i broj dobrovoljaca.¹¹ Kako je proces organiziranja štaba Baze međunarodnih brigada u Albaceti (službe za kadrove, intendanturu, za vojnu obuku, sanitet, poštu i cenzuru, informacije i obavještajno-sigurnosnu službu, pa čak i historijska sekcija — za prikupljanje i čuvanje dokumentacije) te kao paralelno s prihvatom prvih većih grupa dobrovoljaca, koji su dolazili kopnom i morem — najprije su formirani bataljoni a zatim brigade. U bataljone su ulazile čete koje su kao i oni bile formirane pretežno po nacionalnoj pripadnosti, odnosno po poznavanju jezika. Kako je to bio složen kolektiv može pokazati nekoliko činjenica. L. Longo bilježi da je dobar broj dobrovoljaca Albanaca došao iz Italije — ali iz vojne akademije u Torinu gdje su bili poslani na školovanje.¹² Stevan Belić bilježi da se vod Jugoslavena nalazio u mađarskoj četi bataljona »Edgar André« koji je bio po nacionalnom sastavu pretežno njemački.¹³ Ludwig Renn opisuje jednu situaciju u bataljonu »Thälmann« koja najbolje pokazuje kako je jezična složenost bila samo jedan ali važni element na putu ka homogenizaciji međunarodnih dobrovoljaca u cjelovite vojne kolektive: »Komesar im je govorio francuski . . . Jedan je politkomesar prevodio govor na poljski . . . Od Poljaka smo otišli do balkanske čete. Tamo je vladala najgora jezična zbrka. Stoga se govor na francuskom prevodio prvo na srpski, a zatim na mađarski. Tako sam, kad smo otišli do prve njemačke čete, govor čuo već peti put. Konačno smo našli mitraljesku četvu, kako od umora leži na zemlji. Dok sam upravo s očajaj-

⁹ Isto, 57 i 66. Longo citira vladin dekret; H. Thomas, Španjolski građanski rat, n. dj., I, 388; Dane Petkovski, Pomoćnik komandanta za politički rad, "Narodna armija", Beograd 1978, 6—12. Petkovski u uvodnom tekstu daje historijat funkcije političkog komesara.

¹⁰ V. Begović, Internacionalne brigade, Španija, n. dj., 155.

¹¹ A. Ravbar, n. dj., 605.

¹² L. Longo, n. dj., 50.

¹³ Stevan Belić, Na bojnim poljima Španije, Beograd 1970, 52.

njem slušao govor osmi i deveti put, počeo sam posrtati. Naslonio sam se na zid, jer sam se bojao da ne padnem.¹⁴

Prva internacionalna, po redosljednu osnivanja 11. brigada Narodne regularne vojske bila je formirana 01. XI 1936. godine.¹⁵ U njen sastav ušla su najprije tri bataljona: »Edgar André« (njemačko-austrijski), »Commune de Paris« (francusko-belgijski) i »Jaroslav Dombrowski« (poljski i ostali slavenski narodi). U bataljonima »Edgar André« i »Dombrowski« bile su balkanske čete. Naredna internacionalna 12. brigada formirana je 09. XI 1936. od talijanskog bataljona »Giuseppe Garibaldi«, francusko-belgijskog bataljona »André Marty« i njemačkog bataljona »Ernst Thälmann« (Longo ga zove njemačko-jugoslavenski).¹⁶ U talijanskom bataljonu borili su se i Jugoslaveni i Talijani iz Istre, Slovenskog primorja, Kvarnerskih otoka i Zadra, a u njemačkom bataljonu bila je i balkanska četa, uz jednu njemačku, njemačko-englesku i poljsku. Mjesec dana kasnije izvršena je zamjena bataljona u te dvije prve brigade, pa je u sastav 11. brigade prešao bataljon »Thälmann«, a u sastav 12. brigade bataljon »Dombrowski«. U sastav 11. brigade ušao je i španjolski bataljon »Asturias-Heredia« koji se ubrajao u najbolje španjolske jedinice i sastojao se pretežno od asturijskih rudara.¹⁷ Tako je započela i praksa da se u internacionalne brigade uključuju i čisto španjolske jedinice, u početku iz političkih i vojnih razloga, a kasnije kao popuna, jer nije bilo dovoljno novih međunarodnih dobrovoljaca da bi popunjavali prazninu koju su ostavljali brojni poginuli u teškim i dugim bitkama na svim frontama Španije. Do kraja 1936. formirane su još dvije internacionalne brigade, a jedna na početku 1937. — I te su brigade nastajale od bataljona u koje su okupljani novi dobrovoljci koji su pristizali u Albacetu. Treća internacionalna, 13. brigada formirana od bataljona »Čapajev«, »Adam Mickiewicz«, i »Henri Vuillemin« dobila je 19. XI naređenje da krene na frontu.¹⁸ Četvrta internacionalna, 14. brigada formirana je također od raspoloživih bataljona, od kojih je prvi kao jezgra krenuo na frontu već 22. XII 1936. Brigadu su činili bataljoni »Bataljon devet nacija«, »Domingo Germinal« (španjolski), »Henri Barbusse« i »Pierre Brachet«.¹⁹ U sastavu internacionalnih brigada formiraju se u međuvremenu jedinice artiljerije, konjice i inženjerije.²⁰ Peta internacionalna, 15. brigada formirana je u siječnju 1937. od bataljona »Abraham Lincoln«, »6. veljače« i »Georgi Dimitrov« U svim tim jedinicama bilo je Jugoslavena (iseljenika, ekonomskih emigranata), a najviše u bataljonu »Dimitrov«.

Zbog složenosti promjena do kojih dolazi u toku rata međunarodne jedinice pratit ćemo dalje u prikazu sudjelovanja Jugoslavena u njima. Ve-

¹⁴ L. Renn, n. dj., 81.

¹⁵ V. Begović, n. dj., 156; L. Longo, n. dj., 77, H. Thomas, n. dj., 2, Prilog III. Internacionalne brigade (tabela) 367–368.

¹⁶ V. Begović, n. dj., 157, L. Longo, n. dj., 81–83.

¹⁷ L. Renn, n. dj., 111

¹⁸ V. Begović, n. dj., 157, L. Longo, n. dj., 130–131. H. Thomas, n. dj., 2, 387. Thomas uz spomenuta tri dodaje i bataljon »Louise Michel«, koji ostala dva autora ne spominju u početnom sastavu 13. internacionalne brigade.

¹⁹ H. Thomas, n. dj., 2, 367, V. Begović, n. dj., 157, L. Longo, n. dj., 131.

²⁰ L. Longo, isto.

like i znamenite bitke koje su vodile, novi oblici ratovanja koji su primjenjivani, naoružanje, organizacija, sanitet — to su sve velike i značajne teme koje ne možemo obuhvatiti u ovom radu. Najveće značenje međunarodnih brigada nije u vojnoj dimenziji, jer su bile samo mali dio regularne armije, već u primjeru koji su davale visokom sviješću boraca, dobrom vojnom organizacijom i funkcioniranjem ostalih službi, a prije svega u činjenici da su se tu okupili ljudi koji su, u prvom redu iz uvjerenja, bili prva linija otpora nadirućoj ekspanziji fašističkih sila koja je vodila u novi svjetski rat, suroviji i teži od svih prethodnih.

3.

Međunarodnim dobrovoljcima slobode pridružili su se odmah i Jugoslaveni. Dok je država svim silama priječila odlazak dobrovoljaca, KPJ je nastojala, omeđena uvjetima ilegalnosti i izložena neprekidnoj represiji, organizirati njihov odlazak u što većem broju. Osim onih koji su kretali iz zemlje, a od kojih je većina morala savladati brojne prepreke, od falsificiranih pasoša do pronalazaženja veza i javki, u Španjolsku su odlazili Jugoslaveni koji su kao ekonomski emigranti radili i živjeli u nizu evropskih i vanevropskih zemalja, i oni koji su pobjedničkom preraspodjelom granica poslije prvoga svjetskog rata ostali izvan matične zemlje. Dosadašnje istraživanje sudjelovanja Jugoslavena u republikanskoj vojsci dalo je mnoge i zanimljive rezultate, pogotovo na području prikupljanja i objavljivanja sjećanja sudionika i regionalnih istraživanja.²¹ Na žalost, na području objavljivanja prikupljene arhivske

²¹ U izboru literature o sudjelovanju Jugoslavena u španjolskom ratu na strani Republike, u milicijama, a zatim u jedinicama i službama regularne armije, u prvom redu u internacionalnim brigadama, uz već dosad spomenuta djela i radove treba uzeti u obzir i studiju i knjigu: *Stevan Belić-Dudek*, Jugoslaveni u španjolskom građanskom ratu. Španija 1936—1939. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španjolskom građanskom ratu, knjiga prva, Beograd 1971, 219—285; *Stevan Belić*, Na bojnim poljima Španije, n. dj.; *Veljko Vlahović*, Španjski građanski rat. Sabrani radovi, knjiga 1, Beograd-Titograd 1981. Mnogo brojniju grupu čine *zbornici sjećanja* naših dobrovoljaca: *Bili smo u Španiji* (Spomeni slovenskih prostovoljcev). Uredil Albin Marvin, Ljubljana 1958; *Jugoslaveni u Španiji*, Sarajevo 1959; *Jugoslovenski komuniti i građanski rat u Španiji*. Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta. Knjiga četvrta (1935—1941), (II dio), Beograd 1960; *Naši Španci*. Zbornik fotografija i dokumenata o učešću jugoslovenskih dobrovoljaca u španjolskom ratu 1936—1939, Ljubljana 1961; *Španija 1936—1939*. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca, knjige 1—5, Beograd 1971. Dva djela naših autora o Španiji objavljena su još u vrijeme trajanja građanskog rata. Napisali su ih književnici Oto Bihalji-Merin i August Cesarec. U domovini su objavljena tek poslije oslobođenja: *August Cesarec*, Španjolski susreti, Toronto 1938, a zatim Zagreb 1961; *Oto Bihalji-Merin*, Španija između smrti i rađanja, Beograd 1956 (izdanje na njemačkom u Švicarskoj 1937, a na engleskom u SAD i Velikoj Britaniji 1938). Znatna je i grupa knjiga sjećanja koje su napisali pojedini autori. Taj niz započinje Marko Orešković svojom autobiografijom pisanom 1939/1940. godine, iako objavljenom mnogo kasnije: *Marko Orešković Krnija*, Autobiografija, Zagreb 1950; drugo izdanje s komentarom dra Ivana Očaka i Jove Popovića objavljeno je u Zagrebu 1976; *Božidar Maslarić*, Moskva—Madrid—Moskva, Zagreb 1952; *Marko Perić-Velimir*, Doživljaji jednog Španca, Zagreb 1963; *Veljko Kovačević*, U rovovima Španije, Titograd 1976; *Gojko Nikoliš*, Korljen, stablo, pavetina. Memoari, Zagreb 1980; *Aleš Bebler*, Kako sam hitao. Sećanja, Beograd 1982. Prilično

građe nije postignut sličan rezultat, jer još nema zbirke dokumenata nastalih u našim jedinicama u Španjolskoj i onih vezanih za cjelokupnu problematiku odnosa prema ratu i našim dobrovoljcima — nastalih u Jugoslaviji i u inozemstvu.

Za analize sudjelovanja Jugoslavena u jedinicama republikanske vojske jedan je od najdragocjenijih izvora i popis jugoslavenskih interbrigadista u Zborniku »Španija 1936—1939«. Taj popis od 1664 imena uz koja su priloženi raspoloživi podaci, jer se za dio boraca i ne zna mnogo više od imena, jedna je od osnovica za analize u ovom radu. Neće biti uzeti u obzir posebni radovi koji donose dopune i izmjene toga osnovnog spiska, jer bi komparativna analiza i usaglašavanje i metodologije i podataka morali biti predmetom posebnog istraživačkog angažmana. Uz taj osnovni jugoslavenski spisak, koji je prošao verifikaciju naših dobrovoljaca, postoji i jedna španjolska statistika, koju je sastavila Komisija za inozemne kadrove Komunističke partije Španjolske, u Moskvi, u srpnju 1941. godine — za razdoblje 1936—1938. Ta statistika sadrži podatke za 1192 jugoslavenska dobrovoljca i druga je osnovica za analize u ovom radu.²² Komparacijom ta dva izvora nastojat će dati što više materijalnih pokazatelja o sudjelovanju Jugoslavena u građanskom i antifašističkom ratu u Španjolskoj. Nastojat će ispitati nekoliko značajnih pokazatelja — zemlje iz kojih dolaze, ritam dolaska, dobnu, profesionalno-socijalnu i nacionalnu strukturu, političku pripadnost, jedinice i rodove vojske — i izvesti zaključke. Svjesna sam da mogu postići samo relativnu točnost zbog nedostataka potpunih izvora, ali smatram da, globalno uzeti, i takvi pokazatelji daju osnovne odnose i mnogo i zanimljivo govore o tim

je razvijeno i regionalno istraživanje naših sudionika španjolskog građanskog rata: *Bosiljka Janjatović*, Istrani u španjolskom ratu 1936—1939. godine. Pazinski memorijal, Knjiga 9, Pazin 1979, 153—166; *Cedo Kapor*, Dobrovoljci u španskom građanskom ratu s područja Bosne i Hercegovine (osnovni podaci). *Prilozi*, XX, 1985, 21, 281—298; *Bruno Flego-Ottavio Paoletić*, Istarski antifašistički emigranti i građanski rat u Španjolskoj 1936—1939, Radnički pokret Labištine 1921—1941. sa širim osvrtom na Istru. Labinski zbornik, 2, Labin-Rijeka 1981, 275—280; *Đuro Gajdek*, Španjolski borci Siska i Banije, Sisak 1985.

Grupu reprint-izdanja čine: *Dimitrovac*, List bataljona »Dimitrov 1937, 1. izdanje Beograd 1968, 2. izdanje Beograd 1971; *Naši Španci*, Sarajevo 1984. To je prijevod brošure napisane na madridskom frontu »Nuestros Espanoles. Ediciones del Comariado de las brigadas internacionales, Madrid 1937«. Prilog: pretisak spiska jugoslavenskih dobrovoljaca, na žalost i sa svim štamparskim greškama iz 5. knjige zbornika »Španija 1936—1939«. Dodan je i dio uvodnog članka *Josipa Broza Tita* »Borba španskog naroda za slobodu i naše učešće u njoj« za zbornik »Španija 1936—1939« i odlomci pisma *Blagoja Parovića*, »Svim antifašistima, borcima internacionalnih brigada u Španiji« objavljen u Izabranim spisima, knj. 1, Beograd 1976, 303—305 (no, navedena je samo arhivska signatura!); *Krv i život za slobodu*. Slike iz života i borbe studenata iz Jugoslavije u Španiji, Izdanje Federalne unije španjolskih studenata (U.F.E.H.), Barcelona 1938. Ta brošura reprintirana je osam puta. Prvo reprint-izdanje objavljeno je 1969. a osmo, jubilarno, 1986. u Beogradu. Reprint-izdanja su proširena raznovrsnim tekstovima, likovnim priložima i objašnjenjima.

²² Arhiv CK SKJ, Zbirka »Jugoslovenski dobrovoljci u španskom građanskom ratu, Šp. I-d/10 Commission des Cadres (étrangers) du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires Yugoslaves en Espagne republicaine (1936—1938). Statistiques, Moscou-Juillet, 1941 (Komisija za inozemne kadrove Centralnog komiteta Komunističke partije Španjolske. Jugoslavenski dobrovoljci u republikanskoj Španjolskoj. Statistika, Moskva, srpanj 1941).

ljudima, a da je moje istraživanje tek početak, tek jedan impuls u toj vrsti i potrebnih i zanimljivih analiza. Smatram da bi osnovica za daljnja istraživanja te vrste i sintetiziranje rezultata morao biti novi spisak dobrovoljaca sa svim ispravcima, izmjenama i dopunama nastalim u cjelokupnim istraživanjima od objavljivanja prvog spiska do danas.

3.1. Jugoslavenski dobrovoljci došli su u Španjolsku iz 24 zemlje. U spisku španjolskih boraca iz Jugoslavije podaci o zemlji dolaska poznati su za 1376 boraca, a kod 288 nema toga podatka.²³

*Zemlje dolaska i broj dobrovoljaca u jugoslavenskom spisku
abecednim redom:*

1. Afrika (bez oznake zemlje)	2	14. Madarska	1
2. Albanija	6	15. Njemačka	1
3. Alžir	11	16. Panama	1
4. Argentina	13	17. Portugal	1
5. Austrija	8	18. Rumunjska	1
6. Belgija	191	19. SAD (Amerika)	57
7. Bugarska	1	20. SSSR	84
8. ČSR	43	21. Španjolska (zatekli se u toj zemlji)	20
9. Francuska	420	22. Švicarska	2
10. Iran	4	23. Turska	1
11. Italija	3	24. Urugvaj	2
12. Jugoslavija	421		
13. Kanada	83		

Redosljed zemalja po broju dobrovoljaca:

1. Jugoslavija	421	13. Iran	4
2. Francuska	420	14. Italija	3
3. Belgija	191	15. Švicarska	2
4. SSSR	84	16. Urugvaj	2
5. Kanada	83	17. Afrika	2
6. SAD	57	18. Bugarska	1
7. ČSR	43	19. Madarska	1
8. Španjolska	20	20. Njemačka	1
9. Argentina	13	21. Panama	1
10. Alžir	11	22. Portugal	1
11. Austrija	8	23. Rumunjska	1
12. Albanija	6	24. Turska	1

U španjolskoj statistici navodi se 18 zemalja dolaska. Od 1192 dobrovoljca ti su podaci navedeni za 894, a nema ih za 298:²⁴

²³ *Spisak Jugoslovena španskih boraca, Španija 1936–1939*, knjiga peta, Beograd 1971, 505–576 (u daljnjem tekstu — jugoslavenski spisak). Kompjutersku obradu podataka s toga spiska obavio je *Bojan Koprivica*, učenik Matematičko informativnog obrazovnog centra u Zagrebu, na čemu mu i ovom prilikom zahvaljujem.

²⁴ Podaci o izvoru navedeni su u bilješci 22 (u daljnjem tekstu — španjolska statistika).

1. Jugoslavija	330	10. Afrika	4
2. Francuska	232	11. Mađarska	2
3. Belgija	106	12. Urugvaj	2
4. SSSR	70	13. Iran	2
5. Kanada	52	14. Njemačka	1
6. Čehoslovačka	35	15. Bugarska	1
7. SAD	30	16. Rumunjska	1
8. Argentina	10	17. Turska	1
9. Austrija	5	18. Španjolska	12

Iako u oba izvora kojima se koristimo nije jednak ni broj dobrovoljaca ni broj zemalja ipak je redosljed pet zemalja iz kojih je u Španjolsku došao najveći broj Jugoslavena isti: Jugoslavija, Francuska, Belgija, SSSR i Kanada. Osim iz domovine najviše ih je došlo iz zemalja ekonomske emigracije, zatim iz SSSR-a, gdje je većina od njih bila na partijskom i vojnom školovanju, te iz Čehoslovačke iz koje je došla veća grupa jugoslavenskih studenata.

3.2. Analiza dobrovoljaca po ritmu dolaženja daje također vrlo zanimljive rezultate. Jugoslavenski spisak ima podatke o dolasku za 1185 dobrovoljaca ili 71.2%, dok za 479 ili 28.8% nema tih podataka. Po španjolskoj statistici ti su podaci poznati za 809 od 1192 ili 67.8% dobrovoljaca, a za 383 ili 32.2% nisu.

Ritam dolaženja po jugoslavenskom spisku:

1936.		1937.		1938.	
Samo godina:	128	Samo godina:	113	Samo godina:	8
Siječanj	1	Siječanj	76	Siječanj	17
Veljača	—	Veljača	54	Veljača	26
Ožujak	—	Ožujak	28	Ožujak	20
Travanj	—	Travanj	26	Travanj	6
Svibanj	1	Svibanj	47	Svibanj	7
Lipanj	—	Lipanj	49	Lipanj	—
Srpanj	10	Srpanj	59	Srpanj	1
Kolovoz	13	Kolovoz	46	Kolovoz	1
Rujan	41	Rujan	56	Rujan	—
Listopad	142	Listopad	41	Listopad	—
Studenj	72	Studenj	24	Studenj	—
Prosinac	59	Prosinac	20	Prosinac	—
Ukupan broj:	467	Ukupan broj:	632	Ukupan broj:	86
	ili 28.1%		ili 38%		ili 5.2%

Ritam dolaženja po španjolskoj statistici:

1936.		1937.		1938.	
Zateklo se u		Siječanj	69	Siječanj	23
Španjolskoj:	12	Veljača	50	Veljača	21
Srpanj	5	Ožujak	26	Ožujak	21
Kolovoz	—	Travanj	19	Travanj	6

1936.		1937.		1938.	
Rujan	13	Svibanj	30	Svibanj	7
Listopad	122	Lipanj	43	Lipanj	1
Studenj	68	Srpanj	45	Srpanj	1
Prosinac	53	Kolovoz	37	Kolovoz	1
Ukupno:	273	Rujan	9	Ukupno:	78
		Listopad	41		
		Studenj	56		
		Prosinac	33		
		Ukupno:	458		

Ritam dolaska naših dobrovoljaca u Španjolsku pokazuje da ih je apsolutno najviše došlo 1937. godine, a relativno je najveći broj došao 1936. godine jer je riječ o svega pola te godine. Do kraja listopada bilo je više od dvije stotine dobrovoljaca koji su se borili na frontama Republike ili se uključivali u obranu Madrida kao borci dviju prvih međunarodnih brigada. Od tih dobrovoljaca iz prve godine rata jedna je petina poginula u listopadu, studenom i prosincu 1936. godine u obrani Madrida. U 1938. godini, trećoj godini rata, došlo je svega osamdesetak dobrovoljaca i to u prvih pet mjeseci. Ritam dolaska naših interbrigadista bio je najveći u prve dvije godine rata, u drugoj polovici 1936. i u prvoj polovici 1937. godine. U trećoj godini rata tek su malobrojni uspjeli savladati sve prepreke na putu do Španjolske. Treba istaći i da su se prvi Jugoslaveni borili već od samog početka izbijanja pobune (prvi su poginuli već u srpnju, kolovozu i rujnu), pa ih je do formiranja međunarodnih brigada u raznim jedinicama milicije bilo oko dvije stotine.

3.3. Starosna struktura naših dobrovoljaca također je zanimljiv pokazatelj. Podatke o godini rođenja u jugoslavenskom spisku nalazimo za 1298 boraca ili za 78%, a za 366 njih ili 22% ti podaci nisu poznati. Španjolska statistika bilježi podatke o godini rođenja za 934 dobrovoljaca, a za 258 ih nema.

Starosna struktura dobrovoljaca s jugoslavenskog spiska izražena po godinama i dekadama:

1881—1890.		1891—1900.		1901—1910.		1911—1920.		1922.
1881.	—	1891.	10	1901.	47	1911.	87	1
1882.	1	1892.	10	1902.	45	1912.	76	
1883.	1	1893.	7	1903.	59	1913.	68	
1884.	4	1894.	16	1904.	63	1914.	63	
1885.	2	1895.	11	1905.	87	1915.	26	
1886.	2	1896.	22	1906.	76	1916.	23	
1887.	1	1897.	38	1907.	72	1917.	11	
1888.	2	1898.	42	1908.	64	1918.	1	
1889.	3	1899.	29	1909.	65	1919.	8	
1890.	5	1900.	57	1910.	89	1920.	4	
Ukupno:	21	Ukupno:	242	Ukupno:	667	Ukupno:	367	
	ili 1.3%		ili 14.5%		ili 40.1%		ili 22.1%	

Starosna struktura jugoslavenskih dobrovoljaca u španjolskoj statistici iskazana po godinama rođenja:

1811—1899.		1900—1909.		1910—1920.	
1881.	1	1900.	36	1910.	53
1882.	1	1901.	33	1911.	70
1883.	1	1902.	28	1912.	61
1884.	5	1903.	42	1913.	56
1885.	2	1904.	44	1914.	43
1889.	3	1905.	59	1915.	18
1890.	4	1906.	61	1916.	19
1891.	6	1907.	47	1917.	9
1892.	9	1908.	44	1918.	1
1893.	6	1909.	49	1919.	6
1894.	8			1920.	2
1895.	7				
1896.	19	Ukupno:	443	Ukupno:	338
1897.	27				
1898.	33				
1899.	21				
Ukupno:	153				

Rezultati pokazuju da su 1936. godine, koju smo uzeli kao osnovu u oba izvora kojima raspoložemo, najbrojniju starosnu grupu naših dobrovoljaca činili ljudi rođeni u prvoj dekadi 20. stoljeća. Na jugoslavenskom spisku ih je 667, a u španjolskoj statistici 443. To znači da je najviše njih imalo između dvadeset pet i trideset pet godina, a to su ljudi u najboljoj životnoj dobi i kondiciji za podnošenje napora ratovanja. Po jugoslavenskom spisku najviše dobrovoljaca imalo je 26 godina, zatim slijedi grupa od 31 godine, pa ona od 25. Po španjolskoj statistici najviše je bilo boraca sa 25, na drugom su mjestu oni sa 30, a na trećem sa 31 godinom.

3.4. Jugoslavenski dobrovoljci pripadali su različitim profesijama, koje čine vrlo široku lepezu, što omogućava zanimljivu i detaljnu analizu profesionalne strukture. U jugoslavenskom spisku zabilježeni su ti podaci za 1287 dobrovoljaca ili 77.3%, a za 377 ili 22.7% nisu. U španjolskoj statistici nalazimo podatke o profesiji za 1005 dobrovoljaca ili 84.3% dok ih za 187 ili 15.7% nema.

Profesionalna struktura dobrovoljaca po jugoslavenskom spisku:

Radnici (bez preciznije oznake struke)	859	Šumski radnici	1
Rudari	174	Lučki radnici	1
Mornari	24	Mesari	1
Trgovinski radnici	2	Šoferi	1
Grafički radnici	2	Zemljoradnici	4
Metalski radnici	1	Zanatlije	1
Kovači	1	Namještenici (službenici)	27
		Studenti	86

Učenici (đaci)	7	Novinari	8
Učitelji	10	Publicisti	3
Profesori	2	Pomorci	10
Inženjeri (bez preciziranja struke)	6	Pomorski oficiri	1
Elektroinženjeri	1	Mornarički podoficiri	1
Tehničari	6	Oficiri	1
Arhitekti	2	Podoficiri	2
Geometri	2	Piloti (avijatičari)	7
Agronomi	1	Književnici	2
Farmaceuti	1	Pjesnici	1
Liječnici	10	Slikari	1
Zubari (dentisti)	1	Umjetnici (bez preciznije oznake)	1
Medicinske sestre	2	Partijski funkcionari	1
Prevodioci	1	Partijski radnici	2
Pravnici	3	Politički radnici	1

U španjolskoj statistici profesije su iskazane u četiri osnovne grupe: radnici, radnici u obrtu i maloj industriji, činovnici i slobodne profesije i seljaštvo.

Profesionalna struktura dobrovoljaca po španjolskoj statistici:

Radnici		Postolari	32
Metalurzi — metalški radnici (bez preciznije oznake)	19	Šoferi (vozači)	15
Monteri i tokari	12	Krojači	14
Mehaničari	54	Frizeri	4
Električari	12	Pekari	8
Tekstilni radnici	3	Dimnjačari	2
Grafički radnici	5	Klesari	3
Livci (ljevači)	1	Fotografi	2
Strojari (mašinisti)	3	Prodavači u trgovini (trgovački pomoćnici)	3
Kožarski radnici	5	Konobari	8
Željezničari	1	Bačvari	3
Rudari	122	Prodavači (bez poblize oznake)	9
Zidari	7	Kuhari	2
Soboslikari i lakirači	11	Mesari	6
Parketari	1	Medicinske sestre (njegovateljice)	4
Tesari (drvodjelje)	10	Ukupno:	148
Krovopokrivači	1	Seljaštvo	
Drvosječe	1	Seljaci	3
Dokeri i pomorci (mornari)	16	Činovnici i slobodne profesije	
Radnici bez precizne oznake struke	388	Činovnici	25
Ukupno:	672	Telegrafisti	2
Radnici u obrtu i maloj industriji		Farmaceuti (apotekari)	1
Kovači i bravari	5	Prevodioci	1
Stolari	28		

Studenti	86	Nastavnici (učitelji)	11
Liječnici	12	Novinari	10
Zubari (dentisti)	1	Arhitekti	2
Inženjeri i tehničari	9	Umjetnici	2
Agronomi	3	Oficiri	5
Geometri	2	Ukupno:	176
Profesori	2	Bez profesije	6
Advokati	2		

Analiza profesionalne strukture jugoslavenskih dobrovoljaca pokazuje da su u oba izvora radnici apsolutno najbrojnija grupa. U jugoslavenskom spisku 63.4% dobrovoljca bili su radnici, a najbrojniju grupu među njima čine rudari, kojih je bilo 10.2%. Naredna najbrojnija su grupa studenti kojih je bilo 5%, a zajedno s učenicima 5.4%. U španjolskoj statistici radnici su također najbrojnija grupa, bilo ih je 56%. Ako im pribrojimo radnike u zanatstvu u maloj privredi, koji su u ovom spisku izdvojeni, dobivamo 68.3%, što je vrlo blizu rezultatima sa jugoslavenskog spiska.

I u ovoj statistici rudari su najbrojnija pojedinačna grupa koja čini 17.4% u kategoriji radnika. To je viši postotak nego u jugoslavenskom spisku. Rudari kao profesija najbrojniji su među radnicima i stoga što su vrlo brojni ekonomski emigranti iz Jugoslavije radili kao rudari u Belgiji i Francuskoj, a iz tih se zemalja i najlakše probijalo u Španjolsku.

Redoslijed profesija po brojnosti u jugoslavenskom spisku:

1. Radnici bez pobje oznake struke	859	6. Liječnici, učitelji, pomorci	10
2. Rudari	174	7. Novinari	8
3. Studenti	86	8. Učenici, piloti, inženjeri	7
4. Činovnici	27	9. Tehničari	6
5. Mornari	24	10. Politički radnici	4

Redoslijed profesija po brojnosti u španjolskoj statistici:

1. Radnici bez pobje oznake struke	388	10. Šoferi	15
2. Rudari	122	11. Krojači	14
3. Studenti	86	12. Liječnici, električari, monteri i tokari	12
4. Mehaničari	54	13. Nastavnici, soboslikari i lakirači	11
5. Postolari	32	14. Novinari, tesari	10
6. Stolari	28	15. Inženjeri, tehničari, prodavači	9
7. Činovnici	25		
8. Radnici u metalurgiji	19		
9. Mornari i dokeri	16		

Neke se profesije preklapaju zato što je jedini oficir bio i liječnik, a dva studenta piloti. Kod pomoraca nije diferencirana uža profesija, samo je jedan pomorski oficir.

Ako se zaključuje po zastupljenosti profesija prirodno je da su najveća grupa radnici, jer oni čine socijalnu osnovicu u organiziranom radničkom

pokretu, a antifašizam im je bio zajedničko obilježje bez obzira na idejnu i političku opredijeljenost na komuniste, socijaliste ili neke druge grupacije organiziranih radnika. Prirodno je da narednu grupu čine studenti (i učenici), jer su to bili mladi ljudi koji su se svjesno opredijelili za komunistički pokret i bili spremni svoja idejna i politička opredjeljenja dokazivati u praksi. To vrijedi za sve intelektualce koji su kao cjelina uz radnike bili najveća i najkompaktnija grupa, spremni u borbi dokazivati svoja uvjerenja.

3.5. Nacionalni sastav dobrovoljaca ne može se rekonstruirati iz jugoslavenskog spiska, jer podatak o nacionalnoj pripadnosti boraca nije zabilježen. Španjolska statistika bilježi nacionalni sastav jugoslavenskih dobrovoljaca za 1052, dok je taj podatak nepoznat za 140 boraca. Sačuvan je i jedan spisak nacionalnog sastava 129. mješovite međunarodne brigade, ali su Jugoslaveni u njemu iskazani zbirmo. Bilo ih je u toj jedinici 1015 uz 1587 Čeha (Čehoslovaka?), 313 Bugara, 273 Rumunja, 308 Rusa, 15 Palestinaca, 105 Grka, 46 Ukrajinaca, 52 Letonca, 44 Litvanca, 30 Estonaca, 28 Armenaca i 29 Albanaca.²⁵

Nacionalni sastav jugoslavenskih dobrovoljaca po španjolskoj statistici:

Hrvata	528	Mađara	13
Slovenaca	254	Nijemaca	5
Srba	199	Rumunja	1
Crnogoraca	35	Čeha	1
Makedonaca	16		

Kako za 140 dobrovoljaca nemamo podatke o nacionalnoj pripadnosti u tom se broju očito nalaze pripadnici pojedinih jugoslavenskih naroda i narodnosti za koje znamo da su se borili u Španjolskoj a došli su iz Jugoslavije. Najbrojnija nacionalna grupa su Hrvati (48%), zatim slijede Slovenci (23%), pa Srbi (18%), Crnogorci (3.2%), te Makedonci (1.5%). Ta nacionalna struktura potvrđuje prethodne pokazatelje da je vrlo velik broj naših dobrovoljaca stigao u Španjolsku iz inozemstva, iz najbližih evropskih zemalja gdje su živjeli kao ekonomski emigranti. A među ekonomskim emigrantima najviše je bilo Hrvata i Slovenaca. Vrlo je značajna činjenica da se u nacionalnoj strukturi Jugoslavena iskazuju Crnogorci i Makedonci, kojima u Jugoslaviji nije priznavano postojanje kao samostalnih nacija. U Španjolskoj je u odnosu prema jugoslavenskim dobrovoljcima u praksi primjenjivana nacionalna politika KPJ. To je značilo da slobodno iskazuju svoju nacionalnu pripadnost, govore i pišu svojim jezikom, ali da istodobno pokazuju visoku svijest o zajedništvu i bratstvu ne samo jugoslavenskih već i pripadnika drugih naroda. Praktična primjena te strateške koncepcije KPJ vidljiva je na stranicama »Dimitrovca« i u edicijama »Krv i život za slobodu« i »Naši Španci«, a

²⁵ A-CK SKJ, Zbirka Jugoslavenski dobrovoljci u španskom građanskom ratu, Sp. V—X/6 (Kartoteka nacionalnog sastava boraca 129. internacionalne brigade sastavljena u Barceloni, u svibnju 1938).

ostala je zabilježena i u svjedočanstvima o programima idejnoteorijskog obrazovanja naših boraca koji su uključivali i teme o nacionalnom pitanju.

Svi naredni statistički pokazatelji nalaze se samo u španjolskoj statistici i veoma zanimljivo govore o jugoslavenskim dobrovoljcima.

3.6. Politička pripadnost jugoslavenskih dobrovoljaca zabilježena je u španjolskoj statistici za 1040 boraca i to po njihovim izjavama i provjerom — za komuniste, a prema vlastitim izjavama za ostale. Politička pripadnost nije bila poznata za 152 borca.

Politička pripadnost jugoslavenskih dobrovoljaca:

<i>Komunisti</i>		<i>Razne stranke</i>	
Komunisti	291	Socijaldemokrati	9
Članovi komunističke omladine	27	Članovi HSS	8
Simpatizeri	15	Članovi SDS	1
Članovi PCE (KPŠ) 1938.	233	Anarhisti	4
Članovi PSU (Jedinstvene socijalističke partije Katalonije)	5	Ukupno:	22
Ukupno:	561	<i>Izvan stranaka</i>	457

Od 1192 jugoslavenska dobrovoljca komunistima je pripadao 561 ili 46.7%, ostalim političkim partijama 22 ili 1.8%, a izvan partija bilo je 457 ili 38% dobrovoljaca. Zanimljivo je da je odnos politički opredijeljenih 583 (48.5%) prema 457 (38%) neopredijeljenih. To samo potvrđuje činjenicu da je antifašizam bio osnovno uvjerenje dobrovoljaca.

3.7. Za komuniste je zabilježeno više vrlo značajnih podataka (duljina partijskog staža, partijske funkcije, partijsko školovanje i opće obrazovanje, te trajanje zatvora i robije na koje su osuđivani). Šteta je što nije diferencirano označena pripadnost pojedinim komunističkim partijama i organizacijama omladine, pa ne možemo izdvojiti pokazatelje o članovima KPJ.

Članstvo u komunističkim partijama i komunističkoj omladini po godinama prijema:

Od 1918.	2	1925.	5	1932.	27
1919.	22	1926.	10	1933.	37
1920.	8	1927.	15	1934.	47
1921.	—	1928.	10	1935.	45
1922.	4	1929.	16	1936.	30
1923.	6	1930.	20	1937.	7
1924.	8	1931.	19	1938.	28
				Ukupno:	366

Komunisti po godinama prijema i duljini staža do 1938:

1. 1934.	47	4 godine	6. 1932.	27	6 godina
2. 1935.	45	3 godine	7. 1919.	22	19 godina
3. 1933.	37	5 godina	8. 1930.	20	8 godina
4. 1936.	30	2 godine	9. 1931.	19	7 godina
5. 1938.	28	—	10. 1929.	16	9 godina

Partijske funkcije

Sekretari nacionalnih grupa (u Francuskoj i drugdje)	11
Sekretari ćelija (5 omladinskih)	15
Članovi mjesnih i gradskih komiteta (2 omladinska)	5
Članovi rajonskih komiteta (2 omladinska)	5
Članovi okružnih komiteta (1 omladinski)	3
Članovi oblasnih i pokrajinskih komiteta (3 omladinska)	7
Instruktori i funkcionari (2 omladinska)	10
Članovi komiteta nacionalnih grupa (u Francuskoj i drugdje)	4
Članovi tehničkog aparata Partije	7
Stari članovi politburoa i centralnih komiteta	5
Poslanici	1
Ukupno:	73

Zatvori i robija

Hapšenja jednom i više puta	120	<i>Nepismeni</i>	16
Osuđeni na nekoliko mjeseci	29	<i>Političko školovanje</i>	
1 godinu	9	Različiti politički kursovi	
2 godine	14	(i na robiji) nepreciziranog	
3 godine	3	trajanja	21
4 godine	5	Sverdlovski univerzitet	2
5 godina	2	Međunarodna lenjinska	
6 godina	2	škola	16
7 godina	1	KUNMZ	35
12 godina	2	Ukupno:	74

Školovanje i opća kulturna sprema

Osnovna škola	126
Srednja škola	45
Više škole i sveučilišta	96
Ukupno:	267

Podaci o članovima komunističkih partija i organizacija komunističke omladine pokazuju da je najveći broj njih imao 1938. godine od dvije do pet godina partijskog staža, pa ih možemo smatrati mladim komunistima.

No, nije zanemarljiv ni broj onih koji su sa 19 (dvojica sa 20) godina partijskog staža u pokretu od samog formiranja komunističkih partija. Među njima je svega oko 10% bilo partijskih funkcionara.

Najviše komunista bilo je osuđeno na zatvor i na robiju u trajanju od nekoliko mjeseci, dvije i jedne godine, ali su dvojica bila osuđena na 12 godina.

Uz najbrojniju grupu koja je imala samo osnovu školu, znatan je broj studenata, što je u skladu s ostalim pokazateljima o strukturi jugoslavenskih dobrovoljaca. No, ipak je bilo i 16 nepismenih komunista.

Najveća je grupa u političkom školovanju završila KUNMZ, a naredna je grupa onih koji su savladali osnovno političko školovanje na kursovima. No značajan je broj i onih koji su završili najvišu — Međunarodnu lenjinsku školu.

3.8. U španjolskoj statistici zabilježeni su i podaci o socijalnom i političkom porijeklu jugoslavenskih dobrovoljaca:

<i>Socijalno porijeklo:</i>		<i>Političko porijeklo</i>	
Iz radničkih porodica	62	Iz komunističke sredine	5
Iz obrtničkih porodica	6	Iz socijalističke sredine	15
Iz seljačkih porodica	108	Iz demokratske sredine	3
Iz sitnoburžoaskih porodica	50	Iz HSS	5
Iz građanskih porodica	13	Ukupno:	28
Ukupno:	239	<i>Političko porijeklo nepoznato:</i>	1164
<i>Socijalno porijeklo nepoznato:</i>	953		

Ti statistički podaci zabilježeni su samo za Jugoslaveni koji su 1938. bili članovi PCE i nalazili se u njejoj dokumentaciji. Iako je uzorak ograničen, zanimljivi su odnosi koje iskazuje.

Najviše ljudi te grupe dobrovoljaca potječe iz seljačkih i radničkih porodica, dok je vrlo mali dio njih imao prilike da živi u porodici u kojoj su već postojala politička uvjerenja i izražena politička pripadnost. Zanimljivo je da su svi kod kojih je to poznato potekli iz porodica u kojima se pripadalo opozicionim strankama, radničkim, građanskodemokratskim i seljačkim. Ipak je većina dobrovoljaca u idejnom i političkom smislu pripadala »prvoj generaciji« opredjeljivanja.

3.9. Podaci o sindikalnoj pripadnosti jugoslavenskih dobrovoljaca zabilježeni su za 235, a ostali su nepoznati za 957 njih.

<i>Sindikati</i>			
Članovi URSJ	122	Članovi CNT (španjolske)	7
Članovi CGT (francuske)	58	Članovi HRS	1
Članovi sindikata u drugim zemljama	47	Ukupno:	235

Najviše dobrovoljaca pripadalo je URSJ i pojedinim sindikatima drugih zemalja, a tu je najveću grupu činilo članstvo francuske Generalne konfederacije rada. U španjolske sindikate bili su očito uključeni samo oni Jugoslaveni koji su u Španjolskoj živjeli i radili do izbivanja pobune.

3.10. Postoje podaci o članstvu jugoslavenskih dobrovoljaca u raznim drugim organizacijama, kulturnim i sportskim društvima u zemlji i emigraciji.

<i>Crvena pomoć</i>	75
Organizacije studenata (bez preciznije oznake)	31
Kulturna društva hrvatskih emigranata u SAD, Kanadi, Belgiji itd.	21
Sportske organizacije (bez preciznije oznake)	10
Omladinski pokret u Vojvodini (bez preciznije oznake)	3
Hrvatska ekonomska organizacija seljaka (Gospodarska sloga)	1
Hrvatska nacionalistička omladina (HANAO)	1
Hrvatski radnički savez	1
Hrvatski sokol	7
Cionistička omladina i Hašomer Hacair	3

I ti podaci upotpunjuju sliku političke pripadnosti, iako su nesistematični.

3.11. Izuzetno su zanimljivi podaci u španjolskoj statistici o odlasku u emigraciju jugoslavenskih dobrovoljaca. Ti su podaci poznati za 467 njih, a za 725 nisu. Šteta je što nije precizirano je li riječ samo o ekonomskoj ili i o političkoj emigraciji.

Godine odlaska iz Jugoslavije u emigraciju

1917. i do te godine	5	1925.	13	1933.	3
1918.	—	1926.	11	1934.	3
1919.	1	1927.	5	1935.	14
1920.	9	1928.	14		
1921.	4	1929.	23	Ukupno:	137
1922.	4	1930.	14	1936.	} zbirno: 330
1923.	3	1931.	3	1937.	
1924.	4	1932.	4	1938.	

Statistika pokazuje da je najduži emigrantski staž do početka građanskog rata 1936. bio 19 godina (i više, ali ne znamo koliko), da je najviše Jugoslavena emigriralo 1929. godine, 23 njih. I oni koji su dolazili u Španjolsku u vrijeme trajanja rata 1936—1938. ispravno su označeni kao emigranti jer se nisu mogli legalno vratiti u domovinu, koja im je oduzela državljanstvo.

3.12. Još jedan podatak, koji je zabilježen samo u španjolskoj statistici, mnogo govori o našim dobrovoljcima, jer je zabilježio koje jezike govore. Nije jasno zašto je rubrika naslovljena kao »poznavanje stranih jezika«, kad su zabilježeni i poznavaoци hrvatskog ili srpskog i slovenskog jezika koji su najvećem broju Jugoslavena bili materinji. Stoga ćemo je iskazati kao poznavanje jezika.

Redoslijed je iskazan isključivo po brojnosti, a hrvatski ili srpski su označeni kao dva jezika, vjerojatno zbog dvaju nacionalnih pripadnosti:

Dobrovoljci koji znaju jezik:

hrvatski	528	engleski	55	rumunjski	5
slovenski	254	talijanski	47	holandski	3
španjolski	200	češki	42	grčki	2
srpski	199	mađarski	36	turski	1
francuski	140	poljski	26	arapski	1
njemački	135	bugarski	9	perzijski	1

S obzirom na uzorak kojim najviše barata španjolska statistika od ukupno 1192 dobrovoljca redosljed poznavanja jezika po brojnosti podrazumijeva da je određen broj njih poznavao više jezika. Šteta je što to nije iskazano. Razumljivo je da najveća grupa govori hrvatski ili srpski jezik, njih 727 (528 + 199), a zatim slovenski, njih 254. Posve je prirodno da najveći broj dobrovoljaca od stranih jezika poznaje španjolski, ako ga nisu znali naučili su ga kao osnovni jezik komunikacije u toku ratovanja. No, zanimljivo je da odnosi između poznavanja jezika određene zemlje i broja emigranata iz nje pokazuju priličan nerazmjer. Tako je iz Francuske (ili preko nje) došlo najviše dobrovoljaca (osim Jugoslavije) čak 420, a samo 140 je govorilo francuski jezik. Obratno je s njemačkim, govorilo ga je 135 dobrovoljaca, a iz Njemačke je došao samo jedan. I poznavanje jezika pokazuje da su radnici bili najbrojnija grupa emigranata. Za rudare je bilo važnije da mogu dobro obavljati taj težak posao od poznavanja jezika sredine. To upućuje na poznatu činjenicu da su se emigranti najviše kretali u krugu sunarodnjaka i u radu i u slobodnom vremenu — u kulturnim i sportskim društvima formiranim na nacionalnoj osnovi.

3.13. Među jugoslavenskim dobrovoljcima bilo je i 14 žena. Posebnih podataka o njima nema u španjolskoj statistici. To je na određeni način i razumljivo, jer su žene — borci u redovima španjolskih milicionara — bile prisutne samo u početku građanskog rata. Ubrzo su povučene iz borbenih linija i uključene, u prvom redu, u sanitetsku službu i ostale pozadinske službe i proizvodnju. Tako su i Jugoslavenske, bez obzira na struku, bile uključene u sanitetsku službu međunarodnih brigada, kao liječnice, medicinske sestre i njegovateljice, ali u bolnicama a ne na fronti.

Jugoslavenke međunarodni dobrovoljci:

1. Basch Ana-Marija	7. Habulin Marija
2. Bohunicki dr Adela	8. Kraus Lea
3. Dimitrijević-Nešković dr Nada	9. Kučera Tereza
4. Dragić-Belović Olga (Milić Milica)	10. Mezić-Šiljak dr Dobrila
5. Gavrić Elizabeta-Liza	11. Pihler Lujza (Demić Borka)
6. Glavaš Marija (Peči)	12. Seles-Brozović Ana
	13. Sende-Popović Kornelija
	14. Šnceman Marija

Tri među njima bile su liječnice, a dvije medicinske sestre, četiri radnice, dvije studentice, jedna službenica i dvije bez zanimanja. Na početku građanskog rata najstarija među njima imala je 43 godine, tri 29 i tri najmlađe 22 godine. Tri su došle 1936. godine, devet 1937, jedna 1938, a za jednu nema tog podatka. Iz Jugoslavije ih je došlo pet, iz Francuske četiri, iz ČSR dvije i po jedna iz Alžira, Belgije i Urugvaja. Osnovni pokazatelji o ženama ne razlikuju se bitno od onih o muškarcima. Najviše ih je došlo iz Jugoslavije i Francuske i u prve dvije godine rata najviše ih je u grupi od 20 do 40 godina, najbrojnija pojedinačna grupa su radnice, a zatim liječnice, medicinske sestre i studentice. U usporedbi s muškom populacijom dobrovoljaca apsolutno pretežu intelektualke, a među njima zdravstvene radnice što je i prirodno jer su žene dobrovoljci u prvom redu išle kao stručnjaci.

4.

Podaci o vojnoj dimenziji sudjelovanja Jugoslavena u regularnoj narodnoj armiji Španjolske Republike odnose se u prvom redu na jedinice i rodove vojske, te na službe u koje su bili uključeni. Najveći broj borio se u sastavu međunarodnih brigada, ali ih je bilo i u drugim jedinicama. Krenuli su, kao i ostali, od prvih grupa, centurija i kolumni milicije, da bi se preko prvih bataljona uključili u prve dvije internacionalne brigade, a zatim se uključivali u nove brigade i raznovrsne kombinacije jedinica od 1936. do raspuštanja internacionalnih brigada 1938, a zatim ponovo okupljeni na dva mjeseca 1939. sve do pada Republike, predajući oružje tek na francuskoj granici. U prikazu borbenog doprinosa Jugoslavena stvari Republike i antifašizma u Španjolskoj postoje dvije osnovne faze, faza milicije i faza regularne armije.

4.1. S obzirom na složen način na koji su pristizali naši dobrovoljci — nemoguće je precizno rekonstruirati njihovo sudjelovanje u jedinicama milicija.²⁶ Pregled jedinica milicija u kojima su se borili Jugoslaveni uglavnom je bez brojčanih pokazatelja.

Jedinice milicija u kojima su se borili Jugoslaveni

1. Centurije	2. Kolumne	3. Peti puk
Radničke olimpijade	Columna de 19 Julio	Diverzantska grupa
Ernst Thälmann	Columna Rosseli	u 2. puku ²⁷
22. Centurija	Columna castalana	
Commune de Paris	»Libertad«	
Edgar André	Columna »Oliver	
Waleri Wroblowski	Palas«	
Karl Marx	Columna »España	
Čapajev	Libre«	
Gastone Sozzi	Milicia de Bilbao	

U španjolskoj statistici, koja je zaista izuzetno značajan izvor, zabilježeni su malobrojni brojčani pokazatelji za tu ranu fazu rata. U tabeli rasporeda Jugoslavena u republikanskoj armiji zabilježeno je da su u katalonskoj kolumni »Libertad« bila tri milicionara, a u kolumnama »Oliver Palas« i »España Libre« po jedan, te jedan u Miliciji grada Bilbaoa.²⁸

4.2. Kvalitetno nova faza nastupila je formiranjem prvih jedinica regularne armije, među njima i međunarodnih brigada.

*Međunarodne jedinice republikanske armije u kojima su se borili Jugoslaveni**Bataljoni*

»Edgar André«	36 Jugoslavena (jedan vod)
»Ernst Thälmann«	93 Jugoslavena (balkanska četa)

²⁶ Osnovna literatura navedena je u bilješci 21.

²⁷ Peti puk (Quinto Regimento) zapravo je bio naziv za komunističku miliciju i kao vojnička formacija bio je složen od više jedinica, pa je brojčano i organizacijski nadilazio veličinu puka.

²⁸ Izvor naveden u bilješci 22.

»Garibaldi«	40	Jugoslavena (Talijani, Hrvati i Slovenci iz naših krajeva pod Italijom)
»Dombrowski«	120	Jugoslavena (balkanska četa, tri voda)

Brigade

XI internacionalna brigada	bataljoni »Edgar André«, »Dombrowski«
XII internacionalna brigada	bataljoni »Thälmann«, »Garibaldi«
XIII internacionalna brigada	bataljon »Čapajev«
XIV internacionalna brigada	mješoviti mitraljeski bataljon, balkanska četa
XV internacionalna brigada:	bataljon »Dimitrov«
129. mješovita internacionalna brigada	bataljoni »Dimitrov« (čete »Matija Gubec«, »Ivan Cankar«), »Đaković«, »Masaryk«.

Divizije

45. divizija: bataljoni »Divisionario«, jedinica konjice

U tabeli rasporeda Jugoslavena u republikanskoj armiji u španjolskoj statistici nalaze se brojevi podaci po jedinicama:

Međunarodne jedinice brojčano

XI brigada	82
XII brigada	99
XIII brigada	78
XIV brigada	33
XV brigada	49
Ukupno:	341

129. brigada

Bataljon »Dimitrov«	191
Bataljon »Đaković«	150
Bataljon »Masaryk«	4
Bataljon Divisionario	108
Bez preciziranja bataljona	90
Ukupno:	543

Divizije

35. divizija	7
45. divizija	13
Ukupno:	20

Baza internacionalnih brigada

Baza i delegacija internacionalnih brigada	31
Pošta i cenzura	8
SIM (Servicio de Investigacion Militar, Sigurnosno obavještajna služba)	14
Ukupno:	53

Artiljerija

I grupa teške artiljerije »Eslavo« (bataljon »Kolarov«)	21
II grupa teške artiljerije »Škoda« (baterija »Liebknecht«)	22
III grupa teške artiljerije	18
IV grupa protutenkovske artiljerije (baterija »Stjepan Radić«)	38
Artiljerijska grupa 35. divizije »Ana Pauker«	6
Artiljerijska grupa 45. divizije »Rosa Luxembourg«	5
Baterija »Gottwald« (DCA)	21
Ukupno:	131

Tenkovske jedinice

	12
--	----

Avijacija

	4
--	---

Ratna mornarica

	1
--	---

Partizani (gerila)

	26
--	----

Sanitetska služba

internationalnih brigada	33
Ukupno:	76

Španjolske jedinice republikanske armije u kojima su se borili Jugoslaveni

<i>Armijski korpusi</i>		<i>Divizije</i>	
V armijski korpus	2	3. divizija	1
XIV armijski korpus	1	14. divizija	1
XV armijski korpus	4	15. divizija	1
XIX armijski korpus	3	16. divizija	1
XXI armijski korpus	1	17. divizija	2
Ukupno:	11	26. divizija	5
		27. divizija	12
		30. divizija	2
		32. divizija	1
		60. divizija	1
		Divizija »Ascaso«	3
		Ukupno:	30

<i>Brigade</i>			
21. brigada	1	60. brigada	1
30. brigada	1	62. brigada	1
42. brigada	1	69. brigada	1
46. brigada	1	86. brigada	5
49. brigada	1	90. brigada	1
52. brigada	1	97. brigada	1
57. brigada	1	107. brigada	1
		110. brigada	1
		125. brigada	1
		131. brigada	1
		146. brigada	1
		183. brigada	1
		280. brigada	1
		Ukupno:	24

Ukupno u španjolskim jedinicama: 65

Zbroj boraca Jugoslavena u međunarodnim brigadama i španjolskim jedinicama (sve službe i sve rodovi vojske) za koje podatke donosi španjolska statistika jest 1229. Kako ta statistika barata brojkom od 1192 dobrovoljca, razlika od 37 boraca nastala je ili zato što su u toku vrlo brojnih transformacija jedinica neki iskazani više od jedanput, ili je broj boraca za koje su postojali ti podaci čisto vojne vrste bio veći. Distribucija po jedinicama, rodovima i službama pokazuje da je Jugoslavena bilo u svim jedinicama, od najvećih do najmanjih, i da su zastupljeni, iako skromno, i u svim rodovima vojske. Znatna je grupa sanitetskog osoblja i dobrovoljaca koji su radili u Bazi internacionalnih brigada. Prilično visok broj bavio se sigurnosno-obavještajnom službom, koja je, uza sve ograde izrečene u literaturi na njen račun, postojala i na neprijateljskoj strani i bila neophodna kao sastavni dio moderne armije, već i zbog složenosti rata koji je imao i elemente unutrašnje pobune i vanjske intervencije fašističkih sila.

4.3. Vrlo zanimljivi su i statistički pokazatelji o vojnim i drugim funkcijama koje su obavljali Jugoslaveni. I tu nam je jedini izvor španjolska statistika.

<i>Oficiri</i>	<i>Podoficiri</i>	<i>Politički komesari</i>			
Potpukovnici	2	Vodnici	86	Četa i baterija	39
Majori	8	Desetari	47	Bataljona	7
Kapetani	35	Ukupno:	133	Brigada	2
Poručnici	103			Ukupno:	48
Ukupno:	148				

Sekretari partijskih organizacija u internacionalnim brigadama 35

<i>Razno</i>	
Sanitetska služba	18 (+ 15 sanitetskih oficira)
Prevodioci	24
Ratna industrija	16
Ukupno:	58
<i>Vojnici</i>	802 (35 sekretari partijskih organizacija)
<i>Civili</i>	3
Ukupno:	1192

Oficiri su činili 12.3%, podoficiri 11%, a komesari 4%, sanitetsko osoblje 2.6%, a vojnici 67% od 1192 dobrovoljca Jugoslavena. Ako usporedimo profesije dobrovoljaca s tim stanjem vidimo da je velik porast oficira i podoficira. Dok su u Španjolsku došla četiri vojna profesionalca, jedan oficir i tri podoficira, sada je taj kadar, uključujući i komesare kao političke oficire, činio 27.4% u sastavu naših dobrovoljaca. To dokazuje da su bili i vojnički i politički sposobni da obavljaju te funkcije. Oni koji su preživjeli i uspjeli doći do domovine ugradili su to golemo vojno iskustvo i u naš oslobodilaki rat, i na području vještine ratovanja, i na području specifične organizacije partizanskog saniteta.

Prema španjolskoj statistici u redovima dobrovoljaca Jugoslavena borilo se i 6 nekadašnjih pripadnika mađarske i sovjetske Crvene garde.

4.4. Prema izvještaju iz sredine 1937. godine dobit ćemo sliku jedne internacionalne brigade. To je XV internacionalna brigada u sastavu koje je tada bila i naša najveća jedinica u španjolskom ratu — bataljon »Dimitrov«.

Brigada je imala 4 bataljona i niz manjih specijaliziranih jedinica:

1. »Dimitrov«	161 borac (12 oficira, 8 podoficira, 141 vojnik)
2. Engleski	117 boraca (9 oficira, 12 podoficira, 96 vojnika)
3. Američki	286 boraca (14 oficira, 4 podoficira, 268 vojnika)
4. Mješoviti	212 boraca (7 oficira, 9 podoficira, 196 vojnika)
5. Inženjerija	66 boraca (3 oficira, 63 vojnika)
6. Mineri	38 boraca (1 oficir, 1 podoficir, 36 vojnika)
7. Protutenkisti	21 borac (1 oficir, 2 podoficira, 19 vojnika)
8. Štab brigade	68 boraca (10 oficira, 3, podoficira, 55 vojnika)
9. Vozni park	48 boraca (3 oficira, 8 podoficira, 37 vojnika)
10. Oružarna	30 boraca (3 oficira, 2 podoficira, 25 vojnika)
11. Intendantura	29 boraca (3 oficira, 5 podoficira, 21 vojnik)

Naoružanje:

Puška	830
Puškomitraljeza	3
Mitraljeza	33 (17 njemačkih »Maksima«, 8 sovjetskih »Maksima«, 7 Koltova i 1 Lewisov)
Protutenkovska oruđa	3
Topovi	2

Izrazito je primjetno da je osnovno naoružanje — puška, a da je oružje bilo različitog porijekla, i stoga što su američki dobrovoljci dio naoružanja donijeli sa sobom.

Iako postoji rubrika o nacionalnom sastavu (Composicion nacional), u njoj je zabilježeno: 360 Amerikanaca, 100 Engleza i oko 140 Slavena, što očito nije prava analiza nacionalnog sastava.

Taj je dokument vrlo zanimljiv u prvom redu stoga jer pokazuje unutrašnju strukturu jedne internacionalne brigade i njeno naoružanje u jednom trenutku ratovanja.²⁹

4.5. U španjolskoj statistici postoji i posebna rubrika s ocjenom držanja jugoslavenskih dobrovoljaca, svojevrсна moralno politička kvalifikacija, iz 1938. godine za članove KPS (PCE), komuniste (koji nisu bili u KPS), te za vanpartijce i ostale. Odnosi se na grupu od 732 dobrovoljca, a za 460 nema ocjena.

Držanje:	Članovi KPS	Komunisti	Vanpartijci
Vrlo dobro	20	17	7
Dobro	142	88	58
Srednje	45	53	100
Nezadovoljavajuće	8	10	28
Loše	—	3	24
Dezerteri	—	2	28
Demoralizirani, nedisciplinirani, kukavice, alkoholičari	—	1	19
Dvojbeno	1	1	13
Slučaj bez rješenja	4	6	10
Vladanje nije poznato	3	9	7
Sumnjivi	—	—	7
Provokatori, špijuni i sl.	—	—	10
Trockisti, špijuni provokatori	—	1	7
	223	191	318
Ukupno:			732
Dobrovoljci za koje nije poznato držanje u Španjolskoj			460
Ukupno:			1192

Od 732 dobrovoljca dobro držanje u sve tri kategorije (vrlo dobro, dobro i srednje) imalo je 530 ili 44%. U toj grupi najveći broj, 228 dobrovoljca ili 19%, imao je dobro držanje. U analizu ostalih kategorija teško je ulaziti, pogotovo kad se vidi da su trockisti kategorija koja se

²⁹ A-CK SKJ — Zbirka Jugoslavenski dobrovoljci u španskom građanskom ratu, Šp. IV-a/11 Situacion de la XV^a Brigada (31-7-37), (Situacija u XV brigadi 31. 7. 1937. godine).

nalazi i među komunistima i među vanpartijcima. Može se reći jedino da je mali broj dobrovoljaca svrstan u kategoriju trockističkih špijuna i provokatora, svega osam od 732 (0.6%). Taj optimistički podatak, na žalost, mnogima koji su se vratili u SSSR nije spasio glavu u staljinističkim čistkama, kada su bili optuživani upravo kao špijuni i trockisti. Za nas je i ta statistička analiza o političkom držanju Jugoslavena, u prvom redu, slika jednog vremena.

4.6. Gubici u redovima naših dobrovoljaca (poginuli, nestali, zarobljeni, ranjeni) nisu precizno utvrđeni. Postoje različite brojke i nisu svuda iskazane sve kategorije gubitaka. U jugoslavenskom spisku to je precizno utvrđeno za 545 poginulih od 1664 dobrovoljaca ili za 32%. U španjolskoj statistici podaci su diferencirani ali nije naznačeno jesu li poznati za sva 1192 dobrovoljca s kojima obično barata.

Gubici po španjolskoj statistici:

Ranjeni	276
Zarobljeni	20
Nestali	20
Poginuli	176
Ukupno:	492

Relativno najveći broj gubitaka je u ranjenim (55.2%), a zatim u poginulim (35.2%), što je i razumljivo zbog žestine rata.

Zaključci

1. Analize sudjelovanja jugoslavenskih dobrovoljaca u građanskom ratu u Španjolskoj na strani Republike, u prvom redu u međunarodnim jedinicama, ali i u čisto španjolskim, pokazuju iste ili gotovo iste rezultate iako su rađene na dva uzorka, trenutačno najveća, kojima raspolazemo, jugoslavenskom popisu i španjolskoj statistici. To je dobra osnova za izvođenje zaključaka.

2. Jugoslavenski dobrovoljci došli su u većem broju iz emigracije (sve ostale zemlje) nego iz Jugoslavije, iako ih je iz nje došlo apsolutno najviše. To je i razumljivo s obzirom na prepreke koje su vlasti činile odlasku dobrovoljaca iz zemlje. U najvećem postotku bili su radnici, ali je vrlo brojna i grupa intelektualaca. Bili su ili vrlo mladi, ili srednje dobi, a najviše ih je došlo u prve dvije godine rata. Borili su se u svim rodovima vojske i postigli značajne rezultate u vojnom napredovanju, stekavši raznovrsna znanja, od komandiranja i političkog rada do vođenja sanitetskih službi. Po političkoj opredijeljenosti najviše je bilo komunista, što je i razumljivo, ali osnovno uvjerenje koje ih je vodilo u Španjolsku bio je antifašizam — svijest o globalnoj opasnosti od fašizma. Ta im je svijest omogućavala da lakše podnose teškoće i žrtve surovog ratovanja.

3. Oni jugoslavenski dobrovoljci koji su uspjeli da se vrate u domovinu ugradili su svoje iskustvo u oslobodilačku borbu u Jugoslaviji. Suprotstavljali su se već elitnim jedinicama tih istih okupatora na španjolskom tlu i dobro ih upoznali. Ali najdragocjenije iskustvo koje su stekli bilo je poticanje sposobnosti i stvaralaštva kod pojedinca da bi se ugradili u zajednički napor borbe za isti cilj. A to su obilježja koja imaju sve velike revolucionarne, oslobodilačke borbe u dugotrajnom, složenom i nikad pravolinijskom procesu promjena društvenih odnosa u korist čovjeka.